

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ КРЕОЛІЗАЦІЇ
МАЛОФОРМАТНИХ ТЕКСТІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(на матеріалі сучасної англійської мови)**

Сучасні лінгвісти велику увагу приділяють дослідженню текстів різного спрямування та побудови. Проте ми вважаємо, що в сучасному візуалізованому та динамічному суспільстві найбільш актуальним є вивчення саме малоформатних текстів, у яких прагматична спрямованість залежить від поєднання вербальної та невербальної інформації (креолізовані малоформатні тексти). Отже, **актуальність** статті визначається помітним поширенням малоформатних креолізованих текстів у сучасному суспільстві, серед яких дитячі книжки посідають особливе місце.

Об'єктом даного дослідження є засоби реалізації прагматичного впливу шляхом поєднання малоформатного тексту та невербальних елементів у англомовних текстах дитячої літератури залежно від рівня володіння навичками читання.

Матеріалом дослідження слугують англомовні дитячі книжки, що характеризуються поєднанням тексту та малюнка/фотографії/схеми, а саме дитячі казки, оповідання, енциклопедії, ігри тощо.

«Креолізованим є текст, фактура якого складається з двох негомогенних частин – вербальної та невербальної» [3, 180]. Креолізовані тексти вирізняються своєю негомогенністю – поєднанням вербальної та невербальної частин, семантично, структурно та прагматично пов'язаних між собою. Комбінація тексту малої форми з піктографічним зображенням є характерною рисою сьогоденного етапу розвитку суспільства. Особливо важливим таке поєднання різних семіотичних кодів є у книжках для дітей. Такі тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин (вербальної та невербальної) [3, 180-181], науковці називають "креолізованими" (Сорокін Ю. О., Є. Ф. Тарасов, Ворошилова М. Б.), "гетерогенними" або "полікодовими" (Сонін Ол.), "полікодовими" (Большаянова Л. М.), "ізовербальним комплексом" (Бернацька А. О.). На сьогодні не існує одностайного рішення щодо терміна на позначення тексту, який складається з вербальних та невербальних компонентів, які візуально, структурно та семантично нероздільні, тому ми у своєму дослідженні керуватимемося терміном "креолізовані тексти", не відмовляючись при цьому від використання вищенаведеної термінології.

Слід зазначити, що під креолізованими малоформатними дитячими

книжками ми розуміємо саме ті книжки, у яких розповідь ведеться і вербально, і невербально, на відміну від тих, де малюнки чи фотографії є додатковим елементом до розповіді. Такій опозиції відповідають терміни *picture book* та *story book* [8, 15]. Для першої групи книжок характерною є апеляція до адресата (дітей дошкільного та молодшого шкільного віку) через візуальне оформлення – короткий текст на тлі яскравої картинки, а для другої – домінування вербального над невербальним або взагалі відсутність останнього. Такі тексти призначені для дітей шкільного віку, які володіють навичками читання і не потребують особливого художнього оформлення для сприйняття прочитаного.

Згідно з термінологією Торгбена Греггерсена щодо типології креолізованих творів, досліджувані тексти в цій статті належать до *picture books/ picture storybooks*, у яких текст та зображення є однаково важливими, на відміну від *exhibit books* (словники-ілюстрації), *picture narrative* (твори без тексту) та *illustrated books* (книжки, у яких текст може функціонувати незалежно від зображення) [6, 6].

Малоформатні креолізовані тексти дитячої літератури розглядаються у цьому дослідженні на трьох рівнях – лексичному, синтаксичному та композиційному, які разом служать для створення певного прагматичного ефекту на читача. Лексичний рівень аналізу передбачає дослідження специфіки вживання лексики, спрямованої на дитячу аудиторію, та особливостей її вживання у досліджуваних малоформатних креолізованих текстах. Синтаксичний рівень аналізу передбачає виділення особливостей вживання речень, синтаксичних конструкцій у досліджуваних текстах. А композиційний аналіз творів полягає у визначенні прагматичної сили, яка забезпечується поєднанням малоформатного тексту із зображенням.

Хоча тексти дитячої літератури характеризуються малим обсягом і відповідно меншою кількістю поданої інформації, ніж «повноформатні» тексти, вони все ж є закритою системою складної внутрішньої організації, що характеризується зв'язністю та цілісністю і орієнтована на вираження певних естетичної та пізнавальної ідей. Відповідно до цього можна виокремити основні цільові завдання саме малоформатного креолізованого тексту, що відрізняються від інших текстів дитячої літератури. А саме:

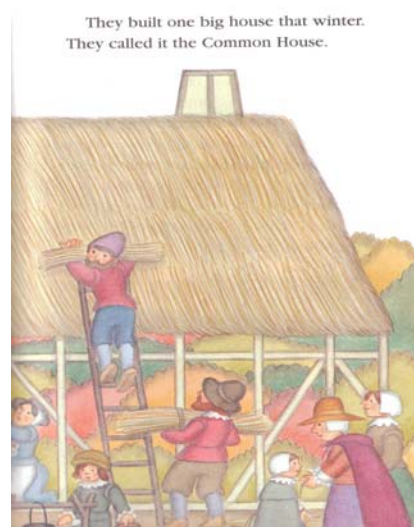
Monsters are supposed
to fight with their friends
and break each other's toys.

- повернути й захопити увагу адресата. Цій функції слугує візуальна перевага малюнка/фотографії/схеми у структурній організації книжки і кожної сторінки зокрема; а також яскравість кольорової гама невербальної частини;

- допомогти оволодіти фонетичними навичками та навичками читання або вдосконалити їх. Виконанню цього завдання сприяє наявність малоформатного тексту (до 70 слів на сторінці) з базовими лексичними одиницями та риторичними засобами (алітерація, асонанс, рима, повторення, виокремлення лексем курсивом, жирним шрифтом чи написання великими літерами для емпатичного ефекту): “Then he got an idea! *An awful idea!* THE GRINCH GOT A WONDERFUL, AWFUL IDEA!” Наприклад, запропонований алітерований текст спрямований на вивчення шиплячих та свистячих звуків: *Monsters are supposed to chew up rocks to show how fierce they are”;*

- розвивати фантазію та логіку мислення в юного читача. Реалізації саме цих функцій сприяє комбінування вербальних та невербальних компонентів. При цьому прагматичність двох частин є взаємообумовленою, оскільки і текст, і зображення слугують доповненням один до одного. Зображення виступає яскравим, похваленим, динамічним відображенням тексту, тоді як текст слугує певним логічним підсумком чи заголовком до картинки. Наприклад, у поданому фрагменті оповідання поняття the Common House ілюструється зображенням групи людей, які спільно будуть загальний будинок, закладаючи, таким чином, у свідомості маленького читача візуалізований образ цього поняття.

Ураховуючи те, що сучасні дитячі оповідання та літературні казки відображають життя людей або моделюють людську поведінку в образах тварин, рослин чи вигаданих істот, які є персонажами творів, можна стверджувати, що вони є сучасною трансформацією фольклорних казок, адже “у казках відображається життя суспільства, стосунки між людьми, мораль та етика народу, його мрії і сподівання” [2, 60]. І хоча традиційні для казок персонажі (принц, принцеса, злодій-чарівник та ін.) вже не є популярними і їм на зміну приходять сучасні герої-персонажі, усе ж модель побудови сюжету залишається незмінною – вступ, експозиція, зав’язка, розвиток дії/оцінка, розв’язка, висновок [5, 363-367]. «Текст казки є вербальним повідомленням, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну та оцінну інформацію, яка оформилася в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле» [1, с. 5]. А от досліджуваним текстам притаманна прагматична поліфункціональність

(розважити, попередити, навчити мислити й оцінювати), яка виражається не лише шляхом лексико-синтаксичного наповнення твору, а й іконографічними елементами, що незмінно супроводжують такі тексти.

Особливістю вираження прагматичності сучасних креолізованих текстів малої форми є органічне поєднання світогляду та інтенцій письменника і художника, які спільно створюють літературний чи науково-пізнавальний дитячий твір. Специфіка такого поєднання прагматичних орієнтацій обох творців полягає у створенні семантично-структурної зв'язності вербального та невербального компонентів. Таким чином, просторове розташування тексту та відповідного йому зображення у безпосередній близькості один від одного сприяє структурній зв'язності тексту й полегшує його сприйняття, а лексичні та синтаксичні індикатори структурно поєднують твір у єдине ціле. Така зв'язність різних іконічних компонентів найяскравіше простежується в дитячих енциклопедіях та різноманітних посібниках, адже вони "...спілкуються шляхом двох окремих наборів знаків, іконічних та умовних" [6].

Грунтовною особливістю досліджуваних текстів є невіддільність вербального та невербального елементів як на структурному, так і на семантичному рівні. Зображальний елемент завжди супроводжується текстом, який виконує ідентифікуючу, розпізнавальну, дескриптивну функції, тоді як невербальний компонент здійснює естетичний вплив на адресата. Таке комбінування є важливим, адже малоформатний текст без малюнка не сприймається читачами молодшого віку, а малюнок без тексту є малоінформативним і позбавленим здатності навчати читати, що є необхідним для зазначеної категорії читачів.

Структурна визначеність креолізованих малоформатних текстів дитячих книжок полягає у розміщенні на одній сторінці тексту та невербального супроводу до нього. Малюнок, будучи статичним, виражає одну дію або емоцію персонажа казки чи оповідання, а текст як динамічна одиниця демонструє послідовну низку емоцій, реплік чи дій дійової особи. При цьому логічно стверджувати, що інформативність тексту є дещо вищою за зображення, оскільки сюжетна лінія якнайкраще передається саме завдяки йому. Проте в межах одного сюжетного малюнка читачеві можуть розкриватися додаткові деталі, які не висвітлені у вербальній частині і не мають суттєвого значення для розвитку сюжету, проте можуть створити додатковий прагматичний ефект, доповнити образ персонажа, викликати нові емоції в читача. От як

While I was sniffing my shirt,
Mom walked into my room.
"Those are not your best clothes,"
she said. "These are your best
clothes."

She had a jacket, a shirt, a tie, and
pants all on a hanger in one hand
and a shiny pair of shoes in the
other hand.

у наведеному прикладі образ мами доповнюється новими деталями стосовно її зовнішності, а також вбрання для героя твору саме завдяки зображальному компоненту (Bill Cosby. The Worst Day of My Life).

Структурно-семантична організація малоформатних креолізованих текстів дещо різниться залежно від вікової групи адресата та спрямованості самої книжки. Ураховуючи різні здібності та рівні розвитку дітей, ми поділяємо досліджувані тексти не за віковою категорією, а за рівнем володіння навичками читання. Отже, книжки, спрямовані на прочитання читачами-початківцями, вирізняються домінуванням зображального елемента над текстовим. Це виявляється як на структурному (просторове домінування малюнка над текстом), так і на семантичному рівні (уживання коротких, двочленних речень, превалювання вигуків тощо: “Someday it will be a tree”, said Big Nutbrown Nare. “A big, big tree?” “Oh, a mighty tree”. “Hooray!Hooray!”). Зі зростанням рівня знань читача текстовий компонент також збільшується і набуває більшого семантичного наповнення. Окрім більшої насиченості подій та сюжету, читачеві пропонується ширший спектр лексичних одиниць для опанування. Якщо на початковому рівні до навчальної лексики входять найпоширеніші в побуті слова (mummy, daddy, shoes, clothes, rabbit, first, last, to run, to play, to go тощо), то зі зростанням рівня складності книжки збільшується лексичний спектр тексту (to cross the street, shake the head, to have good manners, a horrible sight, to break the rules, to be in charge, pirate insurance тощо).

Щоб наочно продемонструвати зростання складності в дитячих книжках залежно від рівня підготовки читача, подаємо порівняльну таблицю лексико-синтаксичного наповнення текстів дитячих креолізованих текстів.

	Лексичний рівень	Синтаксичний рівень	Просторове текстово-зображальне оформлення
I рівень (читачі-початківці)	Лексика широкого побутового вжитку: little, big, spring, tree, to see, to grow, to eat.	Двоскладні, непоширені і неускладнені однорідними членами речення (95 із 140 досліджених речень, тобто – 68%: “Big Nutbrown Nare began to think”. “Then he began to laugh”. “Ducks swim slowly in a row”.	Домінування малюнка над текстом – 90% сторінки займає саме іконографічне оформлення. 10% займає текстовий компонент, представлений крупним шрифтом.

II рівень (середній)	Введення до лексичного запасу читача фонетично складнішої та конотативно забарвленої лексики, з'являються числівники: a conversation, a grumpy face, a mirror, a hospital, the rest of it, to hit, can, the biggest diamond, in 1965, around 1680.	Кількість та довжина речень, а отже, інформативність тексту зростають. На цьому рівні з'являються складнопідрядні та складносурядні поширені, ускладнені однорідними членами та синтаксичними конструкціями речення. Вони вдвічі переважають прості речення: 420 із 600, тобто 70%. "On September 6, 1620, a small, wooden ship called the <i>Mayflower</i> sailed on its way to America".	Вербальна та іконічна частини займають приблизно однакову частину сторінки з несуттєвим переважанням одного чи іншого компонента. З'являється курсив для емпатичного виокремлення важливої інформації. "It was so big that I had to pick it up with <i>both hands</i> ." "But the sound wasn't <i>sad</i> ! Why, this sound sounded <i>merry</i> ! It <i>couldn't</i> be so! But it WAS merry! VERY!"
III рівень (вищий)	Характеризується наявністю термінів відповідних тематик, власних імен історичних осіб, топонімів, за рахунок чого відбувається різкий поділ на орієнтацію тих чи інших книжок: a galleon, a cargo, bargains, the Golden Age, a silhouette.	Наявність більш складних синтаксичних конструкцій (пасив, перфектні та майбутні часи, ступені порівняння тощо): "They all came to strike it rich finding gold!" "For many years, California had been part of Mexico".	Використання, крім малюнків, мап, схем, фотографій. Варіювання типів шрифтів – крім курсиву та жирного шрифту, змінюється колір та розмір. Кольорова гама наближається до сіро-чорних відтінків або взагалі є чорно-білою.

Ця таблиця демонструє відмінності в лексико-синтаксичних особливостях малоформатних креолізованих дитячих текстів, прагматичний ефект яких теж змінюється зі зміною рівня складності твору. На початковому рівні привернення уваги та розвиток уяви в читача превалюють над навчанням читати. Середній рівень спрямований на розвиток навичок читання, вимови звуків та ознайомлення з новою лексикою, що супроводжується апеляцією до естетичного виховання юного читача. І нарешті третій рівень є своєрідною підготовкою читача до «дорослих» творів шляхом зменшення кількості іконографічних елементів, збільшення розміру тексту та його інформативного наповнення.

Вищезазначені характеристики є виявом різних аспектів прагматичного впливу на читача. Проте існують особливості лексико-синтаксичного оформлення досліджуваних текстів, що є спільними й обов'язковими для всіх без винятку творів. Оскільки ці тексти спрямовані, перш за все, навчити або допомогти навчитися читати, мислити, уявляти, розуміти, то їхня мова повинна бути унормованою, тобто без синтаксичних чи граматичних відхилень, сленгових вкраплень, скорочень, усічень.

Прагматичність креолізованих текстів дитячої літератури проявляється ще й через особливе відображення хронотопу у творах. Ідея часу та простору зароджується, перш за все, у тексті, а зображення є візуалізацією цієї ідеї. Текст є інформативним і без малюнка, оскільки через вербальні елементи передається певна кількість інформації. Проте інформація, яка передається і текстом, і малюнком, становить ту ідейну цілісність, яка формує прагматичну настанову, закладену авторами твору. “Уся сукупність інформації ... підтримується двома різними структурами (з яких одна є лінгвістичною); обидві структури збігаються, проте, оскільки їхні одиниці є гетерогенними, вони не можуть змішуватися; і лише після вичерпного вивчення кожної структури ми можемо зрозуміти особливості їх доповнення одна одною” [4]. Тому при дослідженні вираження хронотопу креолізованих текстів слід ураховувати не лише лінгвістичну чи зображальну частину твору, але і взаємодію обох складників. При цьому ми погоджуємося, що окремі деталі зображення (розмір, колір, форма малюнка чи зображення окремого персонажа) “передають загальний настрій чи атмосферу, які контролюють наше сприйняття зображуваного” [7, 42]. При ознайомленні з малюнком ми спершу звертаємо увагу саме на ці елементи, а вже потім досліджуємо їх взаємодію. Таким чином

“And they're hanging their stockings!” he snarled with a sneer.
 “Tomorrow is Christmas! It's practically here!”
 Then he growled, with his Grinch fingers nervously drumming,
 “I MUST find some way to stop Christmas from coming!”

For,
 Tomorrow, he knew...

виявляється фрагментарність візуального ряду на відміну від лінійності тексту. Інформативність тексту проявляється через розгортання твору при його прочитанні – зліва направо або справа наліво (в арабському письмі). Проте особливістю невербального компонента є відсутність порядку подачі та сприйняття інформації, які залежать виключно від суб'єктивної подачі художника та сприйняття читача. “Художник може навмисно чи підсвідомо розмістити деталь на малюнку таким чином, щоб привабити нашу увагу та змусити читати його саме з цього місця” [6, 161].

У візуально залежних текстах дитячої літератури вербально та невербально виражається однаковий час дії. Загальноприйнятими вираженнями цієї категорії на малюнку є зображення годинника, календаря, сходу чи заходу сонця, змін пір року та вербального відображення цих одиниць у тексті. Наприклад, події у нижченаведеному фрагменті дитячого твору відбуваються взимку, про що свідчать зображення хатинок, дерев та землі, вкритих снігом, а лексичні одиниці тексту (Tomorrow is Christmas! та stockings) уточнюють, що дія відбувається в ніч перед Різдом (Dr. Seuss. How the Grinch Stole Christmas!).

Suddenly, Mr. Frumble slips on a puddle of water

Існують і такі випадки, коли зображення містить більше інформації про час та місце дії, ніж зазначено в тексті, що свідчить про комплементарну функцію зображення та невіддільність обох компонентів у дитячих творах. Малюнок поданого фрагменту твору демонструє, що дія відбувається взимку, напередодні Різдва, 23 грудня, хоча в самому тексті немає жодних згадувань про час дії (R. Scarry. The Night Before the Night Before Christmas!).

Часо-просторовість дитячих креолізованих малоформатних творів вирізняється своєю відкритістю. Незважаючи на фрагментування твору епізодами, що проявляється у зображенні їх на різних сторінках, або просторове відокремлення їх на одній сторінці, усе ж усі події у творі пов'язані між собою розгортанням сюжету при переході від одного епізоду до іншого. Хронотоп є

динамічним, адже малоформатність тексту та прив'язаність до нього відповідного епізоду з життя персонажа спонукає авторів тексту та малюнка зображати поетапно, проте швидко розгортання подій. Сучасні дитячі креолізовані твори тяжіють до все більшої відкритості простору. На спільній сторінці відбувається часове розгортання подій, пов'язаних з одним персонажем, розширюючи, таким чином, традиційну модель: одна сторінка – одне зображення – одна подія. Запропонований фрагмент дитячого твору є прикладом розширення простору епізодів через поєднання зображень різних фрагментів на одній сторінці, за рахунок чого відбувається візуальне продовження однієї дії іншою. На текстовому рівні таке розгортання подій виражається шляхом незавершеності однієї фрази через використання трьох крапок та продовження її в наступному епізоді.

Відкритість простору та часу в досліджуваних текстах простежується і через рухливість персонажів як на вербальному, так і на візуальному рівнях. Рух на рівні тексту виражається використанням лексем руху, напрямку та емоції (“Santa climbs into his big red sleigh”. “I was passing a can to Kiku when my stick broke”. “Everyone fainted when Prunella started to eat”. “Up to the top, I climb and climb”. І на візуальному рівні така просторово-часова відкритість теж має безліч способів вираження. “Автори книжок-ілюстрацій запозичили різні графічні коди з коміксів та фотографії” [6, 139].

До таких прийомів належать невиразність обрисів, лінії руху та викривлення перспективи, а також незавершеність дії персонажем, наприклад, піднята рука чи нога, готова до дії. У запропонованому фрагменті дитячого твору зображення персонажа з відкритим ротом та запозиченим із коміксів засобом вираження звука (слова, розміщені у “хмаринці”) відповідає дієсловам дії, зазначеним у текстовій частині твору (to growl, to answer the telephone).

Отже, англійські тексти дитячої літератури є прикладом малоформатних креолізованих текстів, які використовують характерні засоби прагматичного впливу на читачів. Ці засоби ґрунтуються на комбінуванні вербальних та невербальних елементів, структурні, семантичні та синтаксичні особливості поєднання яких у завершений зв'язний текст залежать від рівня володіння дитиною навичками читання.

Monsters are supposed
to growl loudly
when they answer the telephone.

Література

1. Єсипович К. П. Образ «чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): автореферат дис... на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. – Київ, 2006. – 20с.
2. Лещенко О. И. Универсальное и национальное в реализации антропоцентрической модели сказки. - Вісник СумДУ.- №11 (95).- 2006. - Том 2.- С. 59-63.
3. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция// Оптимизация речевого воздействия. – М., 1990. – С. 180-181.
4. Barthes R. The Responsibility of Forms: Critical Essays on Music, Art and Representation. Trans. Richard Howard. New York: Hill and Wang-Farrar, Strauss and Giroux, 1985.
5. Labov W. Transformation of Experience in Narrative Syntax. – Philadelphia: University of PA Press, 1972. – P. 354-396.
6. Nikolajeva M, Scott Ca. How Picturebooks Work. Routledge. New York, London. 2006. – 293p.
7. Nodelman P. Words about Pictures. The Narrative Art of Children's Picture Books. The University of Georgia Press. London, Athens. 1988. – 318p.
8. Shulevitz U. Writing with pictures. How to write and illustrate children's books. Watson-Guptill Publications. New York. 1997. – 271p.

Статья выполнена в рамках одного из популярных и перспективных направлений современной лингвистики – изучение принципов объединения и взаимодействия вербальной и невербальной информации, что отражает тенденции развития современной коммуникации. Графические знаки, визуальная информация рассматриваются с учетом выбора лексических единиц, синтаксических конструкций, особенностей содержания произведений детской литературы, фактора адресата – детской аудитории разных возрастных групп.

Ключевые слова: креолизованный текст, вербальная информация, невербальная информация

The article is devoted to the analysis of texts with visual information what mirrors major trends of communication development and can be viewed as a promising trend in Linguistics nowadays. Graphic signs, visual information are considered against the background of lexical units, syntactic constructions, concepts and images in literature for children of different age groups, and addressee factor.

Key words: visually-dependent text, verbal information, non-verbal information